

Recenzijos ir apžvalgos

Pernille H o h n e n. **A Market Out of Place? Remaking Economic, Social, and Symbolic Boundaries in Post-Communist Lithuania.** Oxford: Oxford University Press, 2003. 164 p.

Neformalios prekybos ir smulkios komercinės veiklos plėtra ir institucionalizavimas – viena ryškesnių permainų, šiandien vykstančių Rytų Europoje. Posocialistinės ekonominės praktikos ir jų įvairūs kultūriniai bei socialiniai aspektai neseniai sudomino antropologus, dirbančius šiame regione. Danų tyrinėtojos Pernille Hohnen monografija yra pirmas tokio pobūdžio etnografinis darbas, atliktas Lietuvoje (plg. Humphrey Caroline. 2002. *The Unmaking of Soviet Life: Everyday Economies after Socialism.* Ithaca: Cornell University Press; Kanefff Deema. 2002. *The Shame and Pride of Market Activity: Morality, Identity and Trading in Postsocialist Rural Bulgaria.* Mandel R., Humphrey C. (eds.). *Markets and Moralities: Ethnographies of Postsocialism:* 33–52. Oxford: Berg).

Tyrimo lauku pasirinkusi marginalizuotą Gariūnų turgavietę, autorė nagrinėja neformalios komercinės veiklos sąsajas su lyties (*gender*) ir etniškumo (*ethnicity*) tapatybių rekonfiguracijomis posocialistiniame vyksme. Šie besimainantys tapatumai aptariami platesniame darbo vertės ir moralumo sampratų kontekste. Autorė argumentuoja, kad tapatumų „pertvarkymas“ leidžia žmonėms atsispirti destabilizuojančiai aplinkai, susiformavusiai dėl vadinamojo „perėjimo“ (*transition*) nuo komandinio socializmo prie liberalaus kapitalizmo. Anot Hohnen, tokios „naujos“ institucijos kaip Gariūnai itin gerai atspindi „erdvinę, socialinę ir simbolinę reterito-

rializaciją“ (p. 3) ir naujų simbolinių ribų atsiradimą posovietinėje Lietuvoje. Būtent todėl antropologai jas gali efektyviai panaudoti nuodugniems „perėjimo“ procesų tyrimams bei kritiškiems jų vertinimams.

Tyrėja teigia, kad ekonominių praktikų analizė, paremta išsamiais etnografiniais duomenimis, atskleidžia „naujus“ prekių, pinigų ir komercinių mainų konceptualizavimo būdus, kurie liudija „naujos ekonominės erdvės plėtrą“ (p. 31). Be abejo, šioje erdvėje, sugriuvus socializmui, naujų reiškinių apstu. Tačiau jos naujumas, manyčiau, perdėtas. Atidžiau pažvelgus į įvairias, neva beprecedentines prekybos praktikas, aiškėja, kad jos „socialistinės“, t. y. „senos“. Posocializme „seno“ ir „naujo“, kaitos ir stabilumo kategorijos dažnai viena kitą papildo dialektiškai. Sovietinės praeities ir posovietinės dabarties samplaikos Gariūnų turguje bei jį supančioje visuomenėje galėtų būti kruopščiau aptartos.

Hohnen studijoje ypač nuodugnai ir įtikinamai aprašyti Gariūnų pardavėjai, tačiau stebina, kad mažai užsiminta apie pirkėjus. Bet juk pardavimas neatsiejamas nuo pirkimo, ir atvirkščiai: vienas veiksmas neišvengiamai implikuoja kitą. Tiesa, autorė probėgšmais mini „po turgų žingsniuojančias didelias krepšias nešinas... budriakes vidutinio amžiaus lietuves, latves, baltaruses“ (p. 17). Ar šių pirkėjų lytis, tautybė ir amžius nėra svarbūs?

Autorė pažymi daugumos pardavėjų pasyvumą klientų atžvilgiu: „Prekės tarytum pačios save parduoda“ (p. 56). Įdomi išvalga. Tačiau ką išties byloja toks pardavėjų atotrūkis nuo prekių ir perkančiųjų? Hohnen tai sieja su stigma, asocijuojama su turgaus prekyba. Bet prekeivių abejin-

gas požiūris į pirkėjus taip pat primena socializmo mažmeninę prekybą. Prisiminkime snūduriuojančias ar pirkėjus demonstratyviai ignoruojančias pardavėjas sovietinėse parduotuvėse. Gariūnai, galime teigti, reprodukuoja tokią situaciją. Šio „naujo“ turgaus kontekste ribos tarp parduodančių ir perkančių, rodos, išlaiko „senus“ socializmo laikų parametrus ir dinamiką.

Trečiajame ir ketvirtajame skyriuose Hohnen aptaria įvairius būdus, kuriais prekeiviai įgyja, maino, perduoda ar nuslepia žinias, būtinas komercinei veiklai Gariūnuose. Turgui nuolat transformuojantis, atinkamai kinta ir su juo siejamas žinojimas. Šie du knygos skyriai, mano galva, patys vertingiausi tiek etnografiniu, tiek teoriniu požiūriu. Pasitelkusi detalius etnografinius aprašymus ir skvarbią analizę, autorė parodo, kad prekybos žinojimas, išmanymas ir perpratimas Gariūnuose nėra vien praktinės veiklos rezultatas. Manipuliavimas komercinėmis žiniomis – tai irgi savotiška (kognityvi) praktika. Šioje įdomioje diskusijoje vėl pasigedau pirkėjų. Tiesa, minima, kad jie „tikrai nusimano apie kainas ir kokybę“ (p. 64). Bet kaip šie dalyviai „pažįsta“ turgų? Manytume, kad jų, kaip ir pardavėjų, žinojimas yra nuolatiniame vyksme. Kaip ir kur perkan tieji įgyja bei komunikuoja informaciją? Keistoka, kad monografija, analizuojanti ekonominę veiklą, tokių klausimų beveik neliečia.

Lietuviško tautiškumo aptarimas galėtų būti nuodugnesnis ir labiau niuansuotas. Autorė teigia, kad Gariūnų „globalinės“ sąsajos su Azijos Rytai (dauguma turguje parduodamų prekių importuotos būtent iš šios pasaulio dalies) konfliktuoja su tautinių diskursų, paremtų nacionalinio homogeniškumo idėjomis, sklaida (p. 93). Bet kiek išties sklaidūs šandien tokie diskursai? Kiek jie išties rezonuoja

posocialistinėje paprastų žmonių kasdienybėje?

1991 metais Lietuvai pasitraukus iš SSRS, nacionaliniai sentimentai, katalizavę galingą politinės nepriklausomybės judėjimą, ėmė pamažu blėsti. Jie, žinoma, šandien nėra nunykę, kaip byloja dešiniojos pakraipos politikų ir intelektualų sporadiški raginimai susitelkus puoselėti tautiškumą. Tokios apeliacijos į lietuvių viešojoje sferoje koegzistuoja su intensyvia futuristine retorika, liaupsinančia supranacionalinę „Europą“ ir jos išivaizduojamą civilizuotą modernybę. Nors vadinamųjų euroskeptikų skaičius pastaruosiu metu Lietuvoje išaugo, su „moderniais Vakaraais“ siejami idealai tebejudrina daugelio piliečių vaizduotę, sukeldami materialinės, socialinės bei moralinės gerovės vizijas. Tokiame kontekste Gariūnai, daugelio asocijuojami su „bardaku“ – doroviškai įtartina, teisiškai dviprasmiška, socialiai netvarkinga erdve – simboliškai konfliktuoja su posocialistinės Lietuvos siekiais tapti pažangia valstybe, geopolitiškai inkorporuota į „civilizuotą Europą“.

Monografija būtų turtingesnė Gariūnus plačiau aptarus tiek minėtos „civilizuojančios“ retorikos kontekste, tiek kitų „bardakinių“ erdvių atžvilgiu. Lauko tyrimų metu Vilniuje (1998–1999 m. ir 2004 m.) mano pašnekovai vartojo žodį „bardakas“ Lietuvos universitetams, ligoninėms, teismams, Seimui ir t. t. apibūdinti. Panašiai kaip Gariūnai, šios posocialistinės institucijos daugeliui simbolizavo didelę netvarką ir moralinių nuosmukį. Turgaus kontekstualizavimas tokių interpretacijų plotmėje sudarytų skaitytojui platesnį šiuolaikinės Lietuvos visuomenės ir jos „netvarkingų“ permainingą vaizdą.

Šeštame knygos skyriuje, kuriame nagrinėjamas Gariūnų prekeivių etniškumas, Hohnen teigia, kad rusai, atvykę į Lietuvą po Antrojo pasaulinio karo, „buvo labiau

išsilavinę nei... [vietiniai] lietuviai“ (p. 81). Kokiais šaltiniais paremti tokie teiginiai? Lietuvos demografinė statistika rodo, kad daugumą šių „imigrantų“ sudarė Raudonosios armijos kariai, eiliniai biurokratai ir pramonės sektoriaus darbininkai, turintys menką formalų išsilavinimą. Lyginant su Lietuvos inteligentais, gyvenusiais miestuose, ypač Kaune ir Vilniuje, pokario atvykėlių iš Rusijos išsilavinimas buvo akivaizdžiai žemesnis. Ši asimetrija išliko per visą socialistinį laikotarpį. Be šios faktinės klaidos radau gausybę lietuviškų žodžių rašybos klaidų, liudijančių redaktoriaus neatsidumą.

Apskritai *A Market Out of Place?* – teoriškai solidi ir etnografiškai turtinga studija apie neformalią komerciją posocialistinio „perėjimo“ laikotarpiu. Tai svarus ir sveikintinas įnašas į Lietuvos ir Baltijos kraštų antropologinius tyrinėjimus, kurių kol kas turime labai nedaug (plg. Vieda Skultans. 1998. *Testimony of Lives: Narratives and Memory in Post-Soviet Latvia*. London: Routledge; Sigrid Rausing. 2004. *History, Memory, and Identity in Post-Soviet Estonia*. Oxford: Oxford University Press). Ši etnografija taip pat yra reikšminga atsvara sterilioms teorinėms abstrakcijoms, dominuojančioms Europos Rytus tyrinėjančių ekonomistų darbuose, iš kurių mažai ką sužinome apie prekybos kasdienės realijas ir jos pagrindinius dalyvius posocializme. Pernille Hohnen monografija, be abejonės, yra vertingas šaltinis socialinių mokslų studentams ir specialistams, besidomintiems nūdienos Lietuva, Baltijos regionu, Rytų Europa, ar plačiau – ekonomine antropologija.

Gediminas Lankauskas

Iš anglų k. vertė Miranda Navickienė

Daiva Kristina Kuzmickaitė. **Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000). Monografija.** Kaunas: Versus Aureus, 2004. 207 [1] p.: iliustr.

Daiva Kristina Kuzmickaitė. **Between Two Worlds: Recent Lithuanian Immigrants in Chicago (1988–2000).** Vilnius: Versus Aureus, 2003. 190 [2] p.

Socialinių mokslų sociologijos daktarės Daivos Kristinos Kuzmickaitės monografija *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)* yra pirmoji Lietuvoje sociologinė–antropologinė ir etnografinė studija migracijos tema. D. K. Kuzmickaitė, studijuodama doktorantūroje, net ketverius metus (1996–2000) praleido Lojolos universitete Čikagoje (JAV), kur vadovaujama prof. Judith Wiltner atliko Čikagos lietuvių bendruomenės lauko tyrimą ir parengė monografiją apie naujųjų imigrantų iš Lietuvos adaptaciją JAV (Čikagoje). Šiuo metu D. K. Kuzmickaitė yra žurnalo „Oikos: Journal of Migration Policy and Diaspora Studies“ redaktoriaus pavaduotoja, Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja, VDU Socialinės ekonomikos instituto valdybos pirmininkė, VDU Politikos mokslų ir diplomatinės instituto dėstytoja.

Monografija parašyta autorės disertacijos pagrindu ir yra išleista anglų bei lietuvių kalbomis (atitinkamai 2003 ir 2004 m.). Angliškas ir lietuviškas knygos variantai iš esmės nesiskiria, nes pastaroji yra tiesiog monografijos vertimas į lietuvių kalbą, todėl abi šios knygos recenzijoje bus aptariamoms kartu. Tiesa, lietuviškoji knygos versija dar yra papildyta keletu fotografijų, kurių nėra angliškame knygos variante.

Šių dienų diskusijų apie nemažėjančią emigraciją iš Lietuvos fone D. K. Kuzmickaitės monografija puikiai iliustruoja

migracijos procesų kompleksiskumą ir plačias socialinių mokslų, ypač sociologijos ir antropologijos, galimybes ją tyrinėti. Pasak taiklios autorės pastabos, tarptautinės lietuvių migracijos tyrimai dažniausiai remiasi istorine XX a. pradžios ir po Antrojo Pasaulinio karo vykusios migracijos į JAV analize, o šiuolaikinės tarptautinės lietuvių migracijos sociologiniams tyrimams „paprastai yra būdinga kiekybinė demografinė analizė su kai kuriais kokybinio tyrimo aspektais“ (Kuzmickaitė Daiva K. 2004. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuvių Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: Versus Aureus, p. 13), tačiau vien to nepakanka norint visapusiškai suprasti tiriamą problemą. Tarpdisciplininė D. K. Kuzmickaitės etnografinė studija, susiejanti sociologijos ir antropologijos mokslo šakas, atskleidžia, kad analizuojant šių dienų visuomenės procesus, kokybinių socialinių tyrimų metodų taikymas gali duoti labai daug.

Autorės teigimu, „ši knyga yra etnografinė studija apie lietuvių migravimą bei kūrimąsi Čikagoje 1988–2000 m. laikotarpiu“ (p. 13). Imtis šios temos paskatino siekis suprasti lietuvių migracijos reiškinį per imigrantų patirtį ir sužinoti, ką reiškia būti naujuoju imigrantu lietuviu Čikagoje. Gaila, kad darbe konkrečiau neapibrėžiama, kokį lietuviškumą suponuoja sąvoka „lietuvis“ – labiau etninį ar pilietinį. Siekdama įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, D. K. Kuzmickaitė išsikelia keturis uždavinius, kuriuos įvardija „analizės kryptimis“ (p. 14): 1) apibūdinti lietuvių emigracijos priežastis ir požymius iš migrantus siunčiančios šalies – Lietuvos – perspektyvos analizuojant socialinį, ekonominį ir politinį kontekstus, lietuvių emigravimo motyvų ir apsisprendimo emigruoti raidą, socialinių tinklų kūrimąsi; 2) pateikti Čikagos lietuvių bendruomenės istoriją, kadangi bendruomenė yra svarbus konteks-

tas imigrantų įsikūrimui ir adaptacijai; 3) atskleisti lietuvių kūrimosi Čikagoje pirmųjų dienų imigrantiškas patirtis; 4) parodyti priimančios šalies socialinių tinklų ir imigrantų demografinių charakteristikų bei socialinių lokacijų įtaką imigrantų adaptacijai, darbui, šeimai, bendruomenės gyvenimui. Šie keturi uždaviniai yra tarsi pagrindinės gairės, suteikiančios knygai struktūrą.

Įvadinėje knygos dalyje trumpai aptariama Lietuvos situacija atgavus Nepriklausomybę: nepriklausomos šalies įstatymai nebevaržo tarptautinės emigracijos, todėl emigracija iš Lietuvos labai padidėjo. Be to, turimi statistiniai duomenys neatspindi „realios“ situacijos, kadangi tiek Lietuva, tiek JAV fiksuoja tik legalios migracijos srautus.

Toliau D. K. Kuzmickaitė apibūdina migracijos procesų tyrimų kontekstą aptardama pagrindinių sociologinių migracijos teorijų – neoklasikinės ekonominės pusiausvyros teorijos (pvz., „stūmos – traukos“ modelis), istorinės struktūrinės perspektyvos teorijos („centrinių – periferinių“ šalių modelis), migracijos sistemų teorijos (makro ir mikro struktūrų ryšių modelis) – pranašumus ir trūkumus. Taip pat pabrėžia feministinių migracijos studijų (dėmesys lyties, šeimos, giminystės, kultūros elementams) ir naujausių modernių migracijos teorijų, orientuotų į gerovės valstybės ir imigrantų ryšių transformacijas, „pasyvaus“ imigranto modelio kaitą, taikymo aktualumą tyrinėjant šiandieninės migracijos procesus. Tačiau skaitant apie migracijos diskursus, kiek keistai atrodo, kad kalbant apie kiekvieną iš trijų sociologinių migracijos teorijų, nurodomi tie patys autoriai – S. Castles ir M. J. Miller, A. Portes ir R. G. Rumbaut, P. Hondagneu-Sotelo, D. S. Massey. Tokiame moksliniame darbe norėtusi rasti nuorodas į kiekvienai paradigmai atstovaujančius mokslininkus ir pagrindinius jų darbus.

Savo teorinei prieigai autorė pasirenka integruotą migracijos sistemų modelį (socialinių tinklų ir socialinės organizacijos teorijos), kadangi jis susieja mikro ir makro lygmens teorijas ir todėl yra tinkamiausias tiek kontekstualizuotai lietuvių migracijos reiškinių analizei, tiek naujosios lietuvių migracijos patirčių atskleidimui per įvairių elementų (istorinio konteksto, socialinių tinklų, socialinių lokacijų, demografinių charakteristikų) analizę.

Įvadinėje dalyje nemažai dėmesio skiriama metodų pristatymui. Autorės teigimu, „duomenys šiai studijai buvo renkami etnografiniu lauko tyrimo būdu“ (p. 16). Antropologijos moksle itin populiarius etnografinis tyrimas ne tik leido pasiekti nematoma, „pasislėpusią“ Lietuvos imigrantų JAV dalį (t. y. nelegalius imigrantus), bet ir per jų asmenines patirtis bei pasakojamas istorijas išvelgti platesnius socialinius procesus. Tikslingai pasirinktas etnografinis tyrimas leido ne tik panaudoti įvairius duomenų rinkimo metodus, bet ir vaizdžiai bei įdomiai pateikti surinktus duomenis.

Čikagos lietuvių bendruomenę D. K. Kuzmickaitė aktyviai pradėjo tyrinėti nuo 1998 m. Pagrindiniai duomenų rinkimo metodai buvo „stebėjimas ir dalyvavimas... formalūs ir neformalūs giluminiai interviu“ (p. 16). Kyla klausimas, ką autorė turėjo galvoje nurodydama „stebėjimo ir dalyvavimo metodą“ – ar tai yra du atskiri metodai, o gal turimas galvoje stebėjimo dalyvaujant metodas. Tyrimo metu atlikti grupiniai arba individualūs interviu su 69 naujaisiais imigrantais lietuviais, su daugiau kaip 20 pokario lietuvių, su 4 pirmosios lietuvių imigrantų bangos atstovais. Informantai buvo atrenkami tikslingai, siekiant užtikrinti jų įvairovę. Antrinė oficialių ir asmeninių dokumentų analizė buvo svarbi atskleidžianti etninės lietuvių bendruomenės JAV, kaip priimančiojo kon-

teksto, bruožus. Tiesa, įvade pateiktas metodų pristatymas šiek tiek prieštarauja knygos pabaigoje pateiktam *post scriptum*, kuriame daugiausia dėmesio skiriama imigrantų istorijų arba pasakojimų kūrimo kaip tyrimo metodo pristatymui, todėl vėl kyla klausimas, kodėl pasakojimų tyrimo metodas nebuvo pristatytas įvade greita kitų metodų, bet yra aprašomas knygos pabaigoje. Be to, taip ir neaišku, ar pasakojimų kūrimo metodas ir interviu metodas autorės yra suvokiami kaip du skirtingi metodai, ar jie yra kažkaip suliejami į vieną. Šiais metodologiniais klausimais norėtųsi didesnio aiškumo.

Sveikintina, kad aprašydama tyrimo metodologiją, autorė nepamiršo reflektuoti etinių ir asmeninių (pvz., jos kaip tyrėjos lytis, religija) veiksnių įtakos atliktam tyrimui. Netgi savos „tautos atradimas savaime kieme“ (taip autorės įvardinamas skyrius apie tyrimo metodus) tampa labai sudėtingu procesu tyrėjui ar tyrėjai, kadangi jiems reikia ne tik tuo pačiu metu tapti „savam“ imigrantų bendruomenėje, išlikti etiškam informantų atžvilgiu, bet ir išlaikyti mokslinį kritinį žvilgsnį, išvelgti įvairius prieštaravimus ar kylančias problemas. Ir iš tiesų tokių etinių klausimų aptarimui D. K. Kuzmickaitė galėjo skirti netgi dar daugiau vietos, nes tai yra labai aktuali tema tiek tik besidominčiam, tiek atliekančiam etnografinius tyrimus. Todėl platesnis pasidalinimas patirtimi ir iškilusiomis problemomis ar iššūkiams, su kuriais teko susidurti atliekant tyrimą, tik dar labiau praturtintų aptariamą darbą.

Knygos pirmoji dalis „Lietuva – imigrantus siunčianti šalis“ skirta emigrantus siunčiančios šalies konteksto apžvalgai. Šioje dalyje apibūdinamos emigracijos iš Lietuvos priežastys bei požymiai iš istorinės perspektyvos (remiamasi E. Aleksandravičiaus, A. Eidinto, D. Fainhauzo, A. Kučo, S. V. Vardžio ir kt. darbais): išski-

riamos skirtingos emigracijos bangos – pirmoji (1831–1940), antroji (1940–1946), trečioji (1988–2000), aptariamasi kiekvienai jų būdingas socialinis, ekonominis, politinis kontekstai.

Pirmojoje dalyje daug dėmesio skiriama šiandieninės Lietuvos kontekstui. Įvardijamos emigracijos priežastys – paaiškėja, kad svarbūs yra tiek politiniai, tiek ekonominiai, tiek socialiniai emigravimo veiksniai; įvardijamos dabartinės lietuvių migravimo į JAV strategijos, aptariami dabartinės lietuvių migracijos bruožai. Išvadoje pažymima, kad „ekonominėse ir politinėse sferose vykstantys globalūs makrostruktūriniai pokyčiai... sukuria pamatą pradinei migracijai atsirasti. Iššaukta socialinių pokyčių, šiuolaikinė lietuvių migracija perauga iš individualios į kolektyvinę veiklą“ (p. 64). Be to, lokalsios tikrovės ir naujų galimybių bei lūkesčių neatitikimas skatina migraciją. D. K. Kuzmickaitės teigimu, šiandieninė lietuvių emigracija atspindi šiuolaikinės migracijos bruožus, kadangi lietuvių imigrantų įvairovė parodo, kad imigranto lytis, amžius, klasė gali arba suteikti daugiau galimybių migruoti, arba, atvirkščiai, jas suvaržyti.

Antrojoje dalyje „Amerika – imigrantus priimanči šalis“ kontekstu aptariama ties priimančios šalies: tai socialinė ir geografinė erdvė, kurios pačios savo ruožtu susideda iš socialinių, ekonominių bei politinių veiksnių. D. K. Kuzmickaitė išskiria tris lygmenis, kurie veikia ir formuoja imigrantų adaptacijos ir išikūrimo sėkmę: tai valstybės vykdoma politika, ekonominės sąlygos, vietos etninės bendruomenės parama. Todėl antrojoje dalyje beveik visas dėmesys skiriamas lietuvių bendruomenei Čikagoje, kuri ir buvo tyrimo laukas. Šioji dalis prasideda trijų emigracijos bangų į JAV – *grynorių* (1850–1940), *dipukų* (1948–1953) ir *tarybukų* (nuo 1988) – aptarimu. Kaip autorė nurodo išnašose,

jos pateikta klasifikacija pagrįsta Amerikos lietuvių informacija, todėl skiriasi nuo detalesnio Lietuvos demografų siūlomo modelio.

Toliau atskleidžiamos lietuvių imigrantų pirmųjų dienų bei tolesnės jų adaptacijos Čikagoje patirtys. Pirmiausia tai socialinio statuso paradimas, kadangi „dauguma imigrantų naujame krašte savo gyvenimą pradeda nuo apačios...“ (p. 81), ankstesnių ryšių nutraukimas, nors „pasiilgimo intensyvumas priklauso nuo naujųjų imigrantų vedybinės padėties... legalaus ar nelegalaus imigracijos statuso ir nuo to, kokius ryšius palaiko su Lietuvoje pasilikusiais artimaisiais ir draugais“ (p. 82), visko pradėjimas iš naujo, t. y. atvykimas su nedideliu kiekiu turto, svajonių ir realybės neatitikimas (jis itin paveiktas JAV gyvenančių draugų, giminių bei pažįstamų neatitinkančių tikrovės pasakojimų apie laukiantį „amerikietiška rojų“), atsidūrimas visuomenės paribuose (kultūrinių išteklių stoka, visuomenės priešiškus), turimi socialiniai vertikalūs ryšiai etninės bendruomenės viduje (tarp draugų, pažįstamų, artimųjų užmezgti stiprūs ryšiai labai svarbūs vykstant adaptacijai) ir plėtojami horizontalūs už jos ribų (pvz., lietuvių bendruomenė „labiau linkusi priimti tuos imigrantus, kurie į bendruomenę ateina užmezgę ir išvystę horizontaliuosius (silpnuosius) ryšius už lietuvių bendruomenės ribų ir sėkmingai įsikūrę amerikiečių visuomenėje“ (p. 93), – visi šie išvardinti veiksniai yra svarbūs pradiniam imigrantų įsitvirtinimui JAV.

Aptariant tolesnę imigrantų adaptaciją Čikagoje, itin daug dėmesio skiriama socialinių tinklų (tiek bendruomenėje, tiek už jos ribų), lyties (*barakudos*, *kobietos*, *alfonsai*; socialinė kontrolė bendruomenėje), klasės (visuomenės paribys), rasės bei socialinės lokacijos (išsimokslinimas, vedybinė padėtis, imigravimo statusas, socialinė ekono-

minė padėtis, anglų kalbos įgūdžiai ir religija) daromai įtakai imigrantų adaptacijai, darbui, šeimyniniam ir bendruomeniniam gyvenimui. Prieinama prie išvados, kad visos minėtos socialinės charakteristikos yra svarbios apibrėžiant lietuvių imigranto statusą naujoje šalyje, pavyzdžiui, „naujųjų imigrantų lietuvių darbų įvairovę apsprendė keletas faktorių, tokių kaip lytis, imigrantų statusas, anglų kalbos mokėjimas, amžius, šeimninė padėtis ir išsimokslinimas“ (p. 119). Gaila, kad autorė plačiau nepakomentuoja ir nepagrindžia darbe dažnai vartotos sąvokos „socialinės lokacijos“, todėl nelabai aišku, kodėl būtent ji pasirinkta vietoje socialinių charakteristikų sąvokos.

Įdomus yra D. K. Kuzmickaitės atradimas, kad daugumos naujųjų imigrantų netenkina vietos lietuvių etninės bendruomenės siūloma parama, ypač darbo klausimais. Todėl netgi palaikantys ryšius su vietos etnine bendruomene lietuvių imigrantai yra linkę plėtoti socialinius ryšius už jos ribų – su kitais iš sovietinio bloko atvykusiais šiuolaikiniais imigrantais. Taip pat svarbu pabrėžti gerai atskleistą lyties charakteristikos aktualumą imigracijos patirtims: lietuvių moterų lyčių nelygybę priima kaip kultūrinę priimančios šalies neišvengiamybę, o vyrai „patriarchalinėje Amerikos visuomenėje atranda naują erdvę savo vyriškumui tarpti“ (p. 138).

Antrojoje dalyje daug dėmesio skiriama religijos vietai bendruomenės gyvenime, nes, D. K. Kuzmickaitės teigimu, „imigrantams besikuriant svetimoje naujojo krašto aplinkoje, kaimynystėje ar etninėje bendruomenėje (parapijoje), religija tampa vienu svarbiausių faktorių jų gyvenime“ (p. 139). Todėl autorė pateikia Čikagos lietuvių religinio gyvenimo istorinę apžvalgą, nagrinėja naujųjų imigrantų vietą lietuvių katalikų bažnyčiose ir trijų lietuvių katalikų parapijų Čikagoje padėtį.

Kiekviena iš analizuotų parapijų – Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapija Market Parke, šv. Antano parapija Čikagos miesto dalyje Cicero, Pal. Jurgio Matulaičio misija Čikagos Lemonto priemiestyje, – autorės teigimu, „skiriasi savo religine ekologija ir vidine parapiinio gyvenimo dinamika“ (p. 159). Gaila, kad D. K. Kuzmickaitė iš esmės nenusako, kaip ir kodėl ji vartoja sąvoką „religinė ekologija“, kaip ją apibrėžia, nes tai savo ruožtu įneša nemažai neaiškumo į religijos ir etninės bendruomenės ryšių analizę.

Po plačios religijos vietos imigrantų gyvenime analizės norėtusi rasti aptartas tokias sociokultūrinio gyvenimo sritis kaip bendrų švenčių (pvz., Velykų, Kalėdų) ir asmeninių švenčių šventimas, įvairių susibūrimų ir kitų kultūrinių renginių (pavyzdžiui, koncertų, teatro) organizavimas bei lankymas. Juk pristatydamą tyrimo metodus autorė pati rašo, kad fokusuotus interviu ji atliko gimtadienio pobūvyje, anglų kalbos klasės vakarėlyje, Naujųjų metų sutikime, o ir pati aktyviai dalyvavo bendruomenės gyvenime ir tai leido jai gerai pažinti tiek pačią bendruomenę, tiek jos socialinį, kultūrinį, religinį gyvenimą. Tačiau minėtosios kultūrinės sritys nėra aptariamoms, ir tai sukelia neužbaigtumo jausmą, o platus religijos klausimo aptarimas šiek tiek „iškrenta“ iš bendro knygos konteksto ir struktūros. Galbūt vertėjo šią temą išskirti kaip atskirą analizės kryptį, t. y. kaip vieną uždavinių, ir jos aptarimui bei analizei skirti atskirą knygos dalį.

Knygų pabaigoje esantys priedai angliškoje ir lietuviškoje knygos versijose skiriasi. Angliškoje versijoje yra pateikiami statistiniai duomenys tik apie pirmos ir antros bangos emigraciją, informacija apie respondentų socialines charakteristikas bei lietuviškas katalikiškas parapijas, o lietuviškoje knygoje greta visų minėtų duomenų dar pateikiama ir keletas fotografijų. Knygos

užbaigiamos plačia bibliografija – atskirai pateikiami analizuoti dokumentai, angliškos ir lietuviškos literatūros sąrašai.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad D. K. Kuzmickaitės etnografinė studija per bendruomenės, darbo, šeimos, lyčių santykių, religijos ir kt. klausimų aptarimą parodo kasdienio lietuvių imigranto gyvenimo ypatumus ir taip įgyvendina darbo pradžioje išsikelto tikslą – suvokti, ką reiškia būti naujuoju imigrantu lietuviu Čikagoje. Ir apskritai imigrantiškųjų patirčių analizė ne tik iliustruoja migracijos procesų kompleksiskumą papildydama migracijos tyrinėjimus Lietuvoje, bet ir atskleidžia kokybinių socialinių metodų efektyvumą bei plačias jų taikymo galimybes tyrinėjant kompleksinius socialinius procesus, todėl ši knyga prisideda ir prie kokybinių metodų populiarinimo socialiniuose moksluose ir tyrimuose. Be to, dėl migracijos temos aktualumo šiandieninėje Lietuvoje bei sklandžiai rutuliojamo pasakojimo knyga turėtų būti įdomi visai plačiai visuomenei, ne tik migracijos procesais besidomintiems specialistams ir studentams.

Neringa Liubinienė

Ethnology of Religion: Chapters from the European History of a Discipline. Studies in Ethnology 1. Gábor Barna (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 367 p.

Antropologijoje-etnologijoje, kaip ir kitose disciplinose, Rytų Europos atradimas dabar leidžia palyginti nacionalines tyrinėjimų tradicijas ir rezultatus Žemyno mastu. Šis tomas yra tokio lyginamojo bandymo pavyzdys. Jis buvo sumanytas no-

rint paminėti vengrų religijos etnologo Sandoro Balinto gimimo šimto metų sukaktį bei Etnologijos ir kultūrinės antropologijos departamento įkūrimo Szegedo universitete 75-metį. Ši tomas sudaro tekstai, parengti pagal skaitytus pranešimus minėta proga organizuotoje konferencijoje. Tome iš viso pateikiama keturiolika aprašomųjų religijos tyrinėjimų istorijos apžvalgų (jos beveik lygiai padalintos tarp Rytų ir Vakarų Europos šalių). Kiekviename straipsnyje ketinta pateikti tyrinėjimų istorijos XX a. apžvalgą, susitelkiant ties svarbiausiais tyrinėtojais bei temomis, ir išsamią publikuotų darbų religijos tema bibliografiją. Taigi aiškiai norėta pateikti veikiau disciplinos nei teminę religijos etnografijos istoriją. Kaip Barna trumpoje pratarinėje tiksliai pažymi, daugeliui šalių tai yra pirmoji tokio pobūdžio apžvalga, daugeliui – net pirmoji anglų kalba. Vien dėl šios priežasties knyga yra vertingas įnašas į Europos etnologijos istoriją apskritai ir ypač – į religijos tyrinėjimų istoriją.

Kaip ir turėtume tikėtis iš tokio esė rinkinio, skyriai smarkiai skiriasi kokybe, išsamumu ir apimtimi. Bet jie visi pasiekia pagrindinį tikslą pateikdami įvadinę atitinkamos šalies etnologinių liaudies religijos tyrinėjimų istorijos apžvalgą. Temos nagrinėjimo modelis, kuris rodo, kaip knygos lyginamasis potencialas galėjo būti realizuotas, yra Hanso Geybelso skyrius apie liaudies religijos tyrinėjimus Flandrijoje. Būdamas ilgiausias 44 puslapių skyrius knygoje, jis taip pat išsamiausiai nagrinėja apibrėžimo ir metodo klausimus. Geybelisas pradeda liaudies religijos sąvokos svarstymu. Tai iškelia keletą įdomių problemų, kurios puikiai galėjo būti visos rinktinės gairės. Jis pažymi, kad Bažnyčios pripažintas liaudiškas pamaldumas (toks kaip Mergelės Marijos garbinimas) gali būti atskirtas nuo apeigų, atliekamų už Bažnyčios nustatytų ribų (pvz., visų liaudies ma-

gijos formų). Todėl į liaudies religiją visuomet privaloma žvelgti turint omenyje folkloristinių elementų ir bažnytinės valdžios sąveiką. Liaudies religija daugiausia apibūdinama ritualiniu veiksmu, konkrečiomis apeigomis konkrečiose situacijose. Tačiau su šiomis apeigomis susijusius tikėjimus priima ne tik „liaudis“ (t. y. eilinių žmonių masės), jie, ko gero, peržengia klasės ribas. Kaip rodo šie pavyzdžiai, gali būti gana sudėtinga konkrečiai apibrėžti tai, kas sudaro liaudies religiją, tačiau kiekvienas, dirbantis šioje srityje, turi pakankamai aiškų jos supratimą. Vienas baigiamasis svarbus Geybelso teiginys – liaudies religija nėra tik krikščioniškas reiškiny. Tai bendra visoms pasaulinėms religijoms ir todėl reikalingas daugiadisciplininis požiūris. Antroje savo straipsnio dalyje Geybelsas svarsto keturis metodologinių požiūrių tipus: istorinį, antropologinį, sociologinį ir teologinį. Jis pažymi, kad antropologinis (ar etnografinis) požiūris neseniai tapo populiariausias Belgijos religiniuose tyrimuose. Trečiąją, paskutinę, dalį sudaro aptariama labai išsami liaudies religijos tyrinėjimų bibliografija.

Palyginti su minėtu straipsniu, Jono Mardosos skyrius apie religijos etnologiją Lietuvoje atrodo truputį per trumpas. Tačiau apskritai jis patenkinamai aptaria temą. Nors teoriniam svarstymui skirtų 15 puslapių yra veikiau mažą, autorius pateikia nuodugnią Lietuvos situacijos apžvalgą ir gana išsamią bibliografiją. Nedidelė straipsnio apimtis iš dalies gali būti paaiškinta tuo, kad religijos etnologija dar neseniai nebuvo atskira Lietuvos etnologijos šaka. Sovietiniais laikais manyta, jog religiją verta tyrinėti tik kaip tautos folkloro ir valstietiškos kultūros dalį. Tik nuo tautinio atgimimo, XX a. devintojo dešimtmečio, religijos etnologijai pavyko įsitvirtinti kaip savarankiškai tyrinėjimų temai. Istorinė apžvalga papildyta įtraukiant svar-

biausias temas, autorius ir šiuolaikines liaudies religiją tyrinėjančias institucijas.

Nors rinkinys apskritai vertingas, yra rimtų redagavimo, parengimo leidybai kokybės trūkumų. Gaila, jog Barna pateikia tik trijų puslapių pratarbę, o ne tikrą įvadą, kuriame būtų galėjęs atskleisti žingsnius, žengiamus palyginamojo tyrinėjimo Europoje link. Šis pratarbėje aiškiai paminėtas tikslas nebuvo pasiektas. Įvade taip pat vertėjo pasistengti sutarti, kokia iš tikrųjų knygos tema: *folk* ar *popular* religija. Šis klausimas trumpai aptartas pratarbėje, kai Barna liaudies religiją labai trumpai aprašo kaip kasdienę religijos praktiką, kuri papildo „oficialias“ garbinimo bažnyčioje formas ir į kurią žvelgiama etnologiškai-antropologiškai. Kaip pažymi savo straipsniuose Geybelsas ir kai kurie kiti autoriai, apibrėžimo problema yra religijos etnologijos dalyko pagrindas ir yra per daug sudėtinga, kad į ją būtų nerūpestingai žiūrima, kaip tai daro Barna. Knygoje labiausiai į akis krinta lyginamosios struktūros trūkumas. Nedaug autorių iš viso jaudinasi dėl apibrėžimo arba šį klausimą apeina dejuodami, kad jų šalių etnologijoje trūksta dėmesio terminijos aiškumui. Vėl skaitytojas paliktas stebėtis, kodėl redaktorius primygtinai nereikalavo kiekviename straipsnyje tam tikru būdu atkreipti dėmesį į tyrinėjamą objektą. Pagaliau kai kurių skyrių anglų kalba yra tokia netobula, kad daugelis teiginių yra vos suprantami. Nors kiekvienas gali suprasti priežastis, kodėl daugelis Rytų Europos mokslininkų moka anglų kalbą prasčiau negu jų kolegos vakariečiai, redaktorius (Barna straipsnis iš tikrųjų yra vienas blogesnių pavyzdžių) pareiškia pasirūpinti, kad leidinio tekstai būtų kokybiškai patikrinti, t. y. perskaityti prieš mokslinę knygą atiduodant spaudai. Nepaisant šių redaktoriaus darbo trūkumų, knygos vertė neabejotinai nusveria jos trūkumus. Iš kitų

neseniai išleistų darbų apie Europos antropologijos ir/ar etnologijos istoriją šis išsiskiria tuo, kad susitelkė ties labai specifine tyrinėjimų sritimi ir įtraukė Rytų ir Vakarų Europos pavyzdžius. Čia pateikta daug informacijos, kuri laukia griežtesnių lyginamųjų nagrinėjimų ateityje.

Ingo W. Schröder

Iš anglų k. vertė Danguolė Svidinskaitė

Vacys M i l i u s. **Lietuvių etnologijos bibliografija, 1997–2002**. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. 162 p.

Atrodo, neseniai rašiau Vacio Miliaus veikalo *Lietuvių etnologijos bibliografija* (2001) (*Lietuvos etnologija*, 2002, 2(11): 184–186) recenziją, o štai dabar rankose kita jo knyga. Tai taip pat etnologijos bibliografijos sąvadas, tik trumpesnis. Šioje knygoje surinkta bibliografija apima šešerių metų laikotarpį: 1997–2002 m. Kaip teigiama Pratarinėje (p. 14), ji yra tęsinys anksčiau, kurioje buvo publikuota etnologijos literatūra nuo XVII a. iki 1996 m. Kaip ir pirmojoje, taip ir šioje yra išlikusi ta pati knygos struktūra. Ją sudaro lietuviška bei angliška Pratarinė, dvylika skyrių, kurie pagal temas išskaidyti į poskyrius, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, padedančios orientuotis leidinyje. Tiesa, antrosios knygos gale yra naujas skyrius Papildymai, kuriame pirmajame leidinyje neužfiksuotos bibliografinės pozicijos. Tačiau bibliografinių aprašų stilius, etnologinės literatūros klasifikacija ir sisteminimo kriterijai abiejose knygose yra beveik identiški. Toks panašumas tarsi kelia dvejonių, ar įmanoma ką nors naujo pa-

sakyti apie antrąją knygą, kurioje, atrodo, tik pateikiama kito laikotarpio faktinė medžiaga. O vis dėlto sėdžiu prie stalo ir rašau recenziją. Ir rašau ne todėl, kad to norėjo profesorius Vacys Milius, o skatinama naujų minčių, kitokių palyginti su ankstesne knyga.

Pradėti norėčiau klausimu: ar iš tiesų ši knyga yra tik *Lietuvių etnologijos bibliografijos* (2001) tęsinys? Kad rasciau atsakymą, neišvengiamai turiu pažvelgti plačiau į tai, kas yra bibliografinių duomenų rinkimas ir kuo jis gali būti iškalbingas. Atrodo savaime suprantama, kad bet kuris leidinių sąvadas pateikia išsamią informaciją apie juos. Toks sąvadas paprastai būna grupuojamas pagal sritis, temas ir laikotarpius ir todėl yra lengvai prieinamas bei patogus. Chronologinis bibliografijos pobūdis tarsi suponuoja, kad toks leidinys turi savaime tapti tęstiniu. Tačiau bibliografinis sąvadas atskleidžia ir kitką – tos srities padėtį ir joje vyraujančias tendencijas. Pirmosios V. Miliaus bibliografijos knygos recenzijoje rašiau, kad ji parodo Lietuvos etnologijos mokslo situaciją, kryptis bei aktualijas. Tą patį galiu pasakyti ir apie antrąją. Tačiau noriu pridurti, kad bene tiksliausiai šio mokslo raidą apibūdina ne kiekviena knyga atskirai, bet jose abiejose surinktų duomenų lyginimas.

Antrosios knygos Pratarinėje V. Milius rašo, kad etnologijos mokslas ir tyrinėjimai per pastaruosius šešerius metus gerokai ūgtelėjo. Tai jis argumentuoja statistiniais faktais: „ankstesnėje bibliografijoje, aprėpusioje keturis šimtmečius, buvo netoli 7000 pozicijų, šioje, apimančioje šešerius metus (knygoje įsivėlė redagavimo klaida – „šeši dešimtmečiai“), – beveik 2000“ (p. 14). V. Milius tai sieja su Lietuvos nepriklausomybe ir spaudos laisve. Jis taip pat pažymi, kad per tą trumpą laiką praplėtė ir geografinė etnologijos erdvė bei galimybės tyrimų rezultatus pristatyti ki-

tuose kraštuose. Jo teigimu, imta daugiau dėmesio skirti lietuvių, gyvenančių Baltarusijoje, Latvijoje, Lenkijoje, JAV, etnografijai, o „Lietuvos tyrinėtojams dalyvaujant kituose kraštuose rengiamose konferencijose pagausėjo literatūros anglų kalba“ (p. 14). Taigi akivaizdu, kad pastaruoju metu įvykęs Lietuvos etnologijos šuolis yra išpūdingas.

Tačiau jis yra ne tik kiekybinis, bet ir kokybinis. Šitai pamačiau nuodugniau pažvelgusi į antrosios knygos skyrius ir poskyrius, kuriuose susistemintos tyrinėjamos temos. Vis dėlto nors čia išlaikyta ankstesnioji struktūra, aptikau nedidelių, bet reikšmingų pasikeitimų. Juos, kaip teigia V. Milius, lėmė surinktos literatūros pobūdis: „atskirais etninės kultūros klausimais pasirodžius daugiau tyrinėjimų, radosi naujų poskyrių“ (p. 14). Naujų poskyrių pavadinimai ir juose pateikiami darbai rodo, kad šie pokyčiai vyko teorinio lygmens plėtros link. Pavyzdžiui, antrajame skyriuje „Istoriografija“, šalia poskyrių, skirtų konkrečioms institucijoms, muziejams ar parodoms pristatyti, atsirado „Bendrieji tyrinėjimai“ – čia yra pozicijos tų darbų, kuriuose problemiška nagrinėjami etnologijos istoriografijos klausimai. Bet bene labiausiai pasikeitę skyriai, susiję su socialinėmis gyvensenos sritimis. Tai pabrėžia ir V. Milius teigdamas, kad „palyginus su ankstesne bibliografija, pagausėjo etnosociologinių, liaudies religingumo tyrinėjimų“ (p. 14). Pavyzdžiui, pirmosios etnologijos bibliografijos knygos ketvirtąjį skyrių „Bendruomenė“ sudarė trys poskyriai: „Kaimo bendruomenė“, „Samdiniai“ ir „Elgetos“, o antrojoje, nebelikus poskyrio „Samdiniai“, atsirado trys nauji: „Papročių teisė, etiketas“, „Jaunimo papročiai“, „Tremtiniai, kaliniai“. Lygiai taip pat atsitiko ir penktame skyriuje „Šeima ir jos papročiai“. Čia vietoj buvusių penkių poskyrių yra aštuoni. Šalia „Šeimos“ čia yra

„Giminystė“ ir „Vaikų auginimas“, kuris buvo atskirtas nuo poskyrio „Gimtuvės, krikštynos, vardynos“. Devintąjį skyrių „Kalendorinės šventės“ V. Milius papildė religingumo tyrinėjimais, šią temą perkėlė ir į skyriaus pavadinimą. Dešimtajame „Pramogų, etninės muzikos“ skyriuje vietoj ankstesnių dviejų poskyrių yra penki. „Žaidimai, žaislai“ čia jau yra šalia „Šokių, pramogų“, o „Folkloro ansambliai“ – šalia „Muzikantų, muzikos instrumentų“. Naujų poskyrių pozicijų yra ir vienuoliktame „Žinijos“ skyriuje – tai „Liaudies botanika“, „Metrologija ir matematika“, „Kūno priežiūra“.

Taigi teminė etnologijos plėtra nenuginčijama. Beje, palyginus abiejų knygų bendrąjį poskyrių skaičių, gali pasirodyti, kad jų sumažėjo – pirmojoje knygoje buvo 117, antrojoje – 113. Tačiau pažvelgus į konkrečius skyrius matyti, kad smarkiai poskyrių sumažėjo tik „Istoriografijos“ skyriuje – nuo 40 iki 26. O visoms kitoms etnologijos sritims skirtuose skyriuose matyti priešinga tendencija. Per tuos šešerius metus jie išsiplėtė dešimčia poskyrių – nuo 77 iki 87. Galbūt toks struktūrinis pasikeitimas gali būti susijęs ir su besikeičiančiu autoriaus požiūriu į temas bei sritis, tačiau negalima nuneigti, kad kitoks požiūris atsiranda kaip reakcija į situacijos pokyčius.

Kodėl taip gilinuosi į bibliografijos sisteminimo pobūdį? Pirmiausia todėl, kad noriu atkreipti dėmesį į V. Miliaus akcentuotą etnologijos moksle įvykusį lūžį. Bet ne tik tai. Šiandien Lietuvoje etnologijos sričių klasifikacija tapo aktuali. Ir būtent dėl tos pačios priežasties – dėl mokslo plėtros ir naujų teorinių bei probleminių diskursų ieškojimo. Etnologinės literatūros, šaltinių ir tyrimų gausa, naujos temos su-reikšmino poreikį iš naujo apibrėžti sąvokas ir kategorijas. Sutinku su V. Miliaus pirmajame etnologijos bibliografijos leidi-

nyje suformuluotu teiginiu, kad „mokslo tyrinėjimų pradžia yra bibliografijos“ (Milius Vacys. 2001. *Lietuvių etnologijos bibliografija*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, p. 13). Tačiau visuose moksluose ne mažiau svarbus ir nuolatinis dėmesys sąvokoms, kategorijoms ir jų tarpusavio santykiui. Sąvokos yra techninis instrumentinis disciplinos žodynas, o jų klasifikacija atskleidžia disciplinos teorinį bei metodologinį originalumą, kurio paneigti negali nei tarpdisciplininių ryšių akcentavimas, nei teminė plėtra. Juk tarpdiscipliniškumas orientuotas ne į ribų tarp disciplinų ištrynimą, bet į analizės efektyvumo skatinimą ir konkrečios disciplinos naujų teorinių diskursų ieškojimą. O teminė plėtra atskleidžia naujus, galbūt konkrečiu laikotarpiu aktualesnius klausimus, bet jokia būdu nesuardo disciplinos akademinės esmės. Vis dėlto sąvokos ir jų santykiai kinta, nes, kaip ir pati etnologija, jos neatskiriamos nuo besikeičiančio gyvenimo. Tai patvirtina ir V. Miliaus antroji bibliografijos knyga.

O dėl etnologinių sričių sisteminimo klausimo noriu priminti ir Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus kolegų Rasos Paukštytės-Šaknienės, Vidos Savoniakaitės, Danguolės Svidinskaitės, Žilvyčio Šaknio, Irmos Šidiškienės neseniai publikuotą straipsnį „Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija“ (*Liaudies kultūra*, 2005, 1: 14–27). Autoriai teigia, kad jų tikslas – parengti šiandienos Lietuvos etnologijos situaciją atitinkančią etnografinių šaltinių klasifikaciją siekiant juos įskaitmeninti ir padaryti prieinamus plačiajai visuomenei <http://www.aruodai.lt/etnologija/etnologija_1.htm> [žiūrėta 2006 01 12]. Išdėstydami straipsnyje savo požiūrį, jie pabrėžia, kad šiandien Lietuvos etnologijos objektas yra platesnis, kristalizuojasi naujos etnologijos tyrinėjamos (tyrinėtinės) socialinės ir kultūros sritys, ir kviečia diskutuoti dėl naujos sričių klasifikacijos. Tokios

diskusijos kontekste V. Miliaus abiejose knygose taikomas bibliografijos sisteminimas būtų vienas iš pavyzdžių. Kaip teigia autorius, jį sudarant buvo vadovautasi Bonoje leidžiama „Tarptautine etnologijos bibliografija“ (Milius 2001: 13). Tačiau tokia klasifikacija, panaudota Lietuvoje, tapo ir Lietuvos etnologijos įvykiu. Ją palyginus su etnologijos ir etnografijos sričių sisteminimu ankstesniuose akademinuose leidiniuose, aiškėja ir jos savitumas. Angelės Vyšniauskaitės redaguota monografija *Lietuvių etnografijos bruožai* (Vyšniauskaitė Angelė (red.). 1964. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla) ir Pranės Dundulienės *Lietuvos etnologija* (Dundulienė Pranė. 1991. *Lietuvos etnologija*. Vilnius: Mokslas) nepaisant jų skirtumų, išlaiko bendrąją tendenciją pirmenybę teikti verslams ir materialiajam kultūros pagrindui. O V. Miliaus bibliografijos klasifikacijoje pirmiausia pristatoma socialinė grupė – bendruomenė, šeima, ir tik vėliau jos verslai, medžiaginė kultūra, simbolinė kultūros raiška (menas, religija, papročiai, žinija). Tuo ši klasifikacija panaši į tą, kurią sudarė Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Danguolė Svidinskaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė ir pateikė „Aruodų“ tinklalapyje. Čia taip pat pirmenybę teikiama žmonių grupei – „Bendruomenei, teisei, valstybei“, vėliau pereinama prie individualaus žmogaus ir jo fiziniam išgyvenimui svarbių dalykų, prie ūkinės veiklos, simbolių reprezentacijų. Tiesa, pažvelgus į savitą „Aruodų“ tinklalapyje esančio puslapio maketą (2006 m. rugsėjo mėn. duomenys), iškyla neaiškumų dėl tokios sekos, tuo labiau, kad kitame puslapyje pateikta kiek kitokia etnologijos mokslo klasifikacija: po pirmoje vietoje esančių „Žmogaus ir bendruomenės“ kategorijų atsiranda simbolinės reprezentacijos „Religija“, „Žinija“ ir tik po

jų – ūkinė veikla, medžiaginė kultūra, o pabaigoje vėl grįžtama prie simbolinių ir socialinių kultūrinės elgsenos aspektų – meno ir švenčių bei pasilinksminimų. Tačiau šie neaiškumai nepaneigia minties, kad „Aruodu“ tinklalapio etnologijos klasifikacijoje, kaip ir V. Miliaus bibliografijoje, siekiama pabrėžti žmonių grupę ir jos socialinę bei kultūrinę elgseną atkreipiant dėmesį ir į individualius šios elgsenos pavidalus.

Taigi, V. Miliaus antrasis bibliografinis leidinys neabejotinai patvirtina, kad šiandien Lietuvos etnologijoje įvykęs lūžis yra esminis. Tyrinėjimo objektas yra pasislinkęs nuo materialiujų žmonių elgsenos rezultatų analizės prie žmonių grupių ir individualaus žmogaus socialinės, kultūrinės bei intelektualinės veiklos ir jos rezultatų nagrinėjimo. Atsiradusi teorinių požiūrių ir kryptių įvairovė yra mokslo plėtros pagrindas ir argumentas.

Auksuolė Čepaitienė

Nastazija Keršytė. Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtame dešimtmetyje. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003. 232 p.: iliustr.

Muziejus yra institucija, saugojanti ir puoselėjanti visuomenės istorinę atmintį, ugdanti istorinę sąmonę, estetinius jausmus ir net formuojanti politines pažiūras. Toks, manytume, sveiku protu pagrįstas muziejaus apibūdinimas parodo, kiek įvairių ir sudėtingų funkcijų atlieka ši įstaiga. Jos funkcionalumas istoriniame kontekste signalizuoja apie visuomenės brandą, nuopolių, abejingumą ir patriotizmo pakilimą.

Be to, muziejus kaip kultūrinė institucija atspindi bendras tautos, socialinių sluoksnių mentalines nuostatas. Šiuolaikinė muzeologijos disciplina apima įvairias meno ir mokslo sritis: paminklų restauravimą, architektūrą, ekologijos pagrindus, kompiuterinį valdymą, informatiką. Galima teigti, kad ji virsta vizualiniu informaciniu konceptu. Daugelis muziejų tapo pasauliniais tyrimo centrais, o muzeologijos studijos noriai skaitomos universitetuose – kaip pavyzdį galima nurodyti Birminghamo universitetą Didžiojoje Britanijoje. Tiesa, vis didėjantis muziejaus institucijos funkcionalumas ir informatyvumas nenuvertina istorinio aspekto, nes visi čia saugomi eksponatai yra paženklinėti laikiškumo žyme.

N. Keršytės monografija – tai bene pirmas išsamus darbas apie tokios svarbios kultūrinės institucijos kaip muziejus raidą, istorinę paskirtį ir likimą Lietuvoje. Monografijos įvade istorikė rašo: „Nėra išleistos muziejų istorijos, kuri atskleistų viešųjų muziejų raidos bruožus. Muziejininkai Paulius Galaunė ir Julius Kasperavičius neįgyvendino savo sumanymų parašyti analitinę ir sintetinę jų istoriją“ (p. 11). Tokią Lietuvos muziejų tyrimų istoriografinę būklę sąlygojo praktinė, atsikant išankstinio teorizavimo, muziejų strategijos plėtotė. Įvairiais amžiais muziejus atliko tam tikrą funkciją, kuri atspindėjo visuomenės elito, valdžios, o naujaisiais amžiais – visos visuomenės mentalinius pokyčius, estetinių skonį ir ideologiją. Pirmas išpūdis perskaičius knygą – tai nuostaba ir sykiu nusivylimas: kiek daug kultūrinių vertybių mes negrižtamai praradome. Autorė yra išsamiai susipažinusi su šaltiniais ir istoriografija, teorinėmis muziejistikos problemomis. Ji pateikia lenkų filosofo Krzysztofo Pomiano nusakytą muziejaus kaip institucijos raidą: XVI–XVIII a. vykęs kolekcionavimas suformavo šiuolaikinio muziejaus pagrindus, ku-

rie reprezentavo pasaulio, visuomenės pažinimą, daiktų vertybinę reikšmę ir lobizmą (turtą), o kitas žymus muzeologas Friedrichas Waidacheris viešąjį muziejų apibrėžia kaip institucionalizuotą visuomeninę formą, kuri jam leidžia dalyvauti socialiniuose mainuose (p. 19). Tačiau visi sutinka, kad svarbiausios muziejaus funkcijos – tai pažinimas, istorinės sąmonės išsaugojimas ir formavimas. Reikia pažymėti, kad iki pat XIX a. lietuvių kalboje tokios sąvokos kaip muziejus nebuvo. Tyrinėtoja pirmąsias kultūros vertybių kaupimo ir eksponavimo užuomazgas mato karaliaus Žygimanto Augusto testamente numatytą jo turtų perdavimą valstybės nuosavybei. Stiprų impulsą XVI–XVIII a. kolekcionuoti ir saugoti meno vertybes LDK žemėse suteikė Radvilų giminė. Tai Nesvyžiaus šakos Radvilos Našlaitėlio „dvaro reprezentacijai“ vasaros rezidencijoje pastatytas eremitariumas (vienatvės būstinė), skirtas kontempliacijai, taip pat, mėgdžiodant Renesanso epochos madą, buvo įkurta galerija, biblioteka. 1647 m. išlikęs Lubčos pilies inventorių daug ką pasako apie Radvilų giminės skoni, pomėgius, kurie atspindėjo ano meto Europos aukštuomenės gamtamokslinį požiūrį į pasaulį. „Iš technikos prietaisų ir žaislų reikėtų paminėti „perpetuum mobile“ įrenginį, kelių rūšių kompasus, įvairių formų laikrodžius, Adomo ir Ievos marionetes su judančiomis kūno dalimis, kurios gal buvo naudojamos viduramžių teatre ar Renesanso epochos dailininko dirbtuvėje kaip gyvų modelių pakaitalai“, – rašo tyrinėtoja (p. 27). Nyderlandų tapytojų darbai Radvilų galerijoje Biržuose liudija šių didikų protestantišką orientaciją.

Atskirai monografijoje aptariama Konstantino Tyzenhauzo (1785–1835) Pastovių dvaro kolekcija, kurią sudarė paveikslų galerija ir ornitologinis kabinetas. Jo sūnus Rainoldas (1830–1881) – be galo įdomi ir

beveik nežinoma asmenybė mūsų kultūros istorijoje – ši rinkinį perdavė Vilniaus senienų muziejui. Žlugus Lenkijos–Lietuvos valstybei, meno istorinių raritetų rinkiniai tapo patriotizmo ugdymo šaltiniu, politinių pažiūrų eksponavimu. Šalia Tado Kosciuškos, Napoleono Bonaparto portretų, puikavosi dvaro apylinkėse atkasti archeologiniai radiniai, senovinės knygos. Konstantino Tiškevičiaus Lohoisko dvare buvo sukaupta unikali krašto raizinių kolekcija. Knygoje plačiai apžvelgiamos Vilniaus universiteto įvairių muziejų kolekcijos. Apšvietos epochos idėjos sudarė unikalias sąlygas formuoti universalias gamtamokslines kolekcijas. Pavyzdžiui, matematikos muziejuje, kurio „siela“ buvo jėzuitas Tomas Žebrauskas, buvo eksponuojami tokie prietaisai kaip teleskopas, elektros mašina; sykiu čia buvo atliekami anuo metu paplitę ir tapę net madingi įvairūs eksperimentai. Galima dar išvardinti Fizikos muziejų (1773/1775–1832), Mineralogijos kabinetą, kurio įkūrėjai buvo universiteto profesoriai Jeanas E. Gilibertas ir Georgas Forsteris, dalyvavęs nelaimingojo kapitono Johno Cooke'o ekspedicijoje aplink pasaulį. Iki pat universiteto uždarymo 1832 m. veikė solidus *Munzskabinetas* – 20 000 vienetų monetų ir medalių kolekcija, vėliau rusų išvežta į Kijevo universitetą. Mašinų kabinetas buvo įvairių mechaninių prietaisų ir modelių kaip vaizdinių priemonių sancaupa, o Anatomijos teatre studentai galėjo susipažinti su žmogaus kūno sandaros anatomija. Gerai yra žinomi profesoriaus Jozefo Franko nuopelnai šioje srityje.

Dionizo Poškos Baublių muziejus – tai savotiškos lietuviškojo muziejaus ištakos. N. Keršytė vaizdžiai aprašo sumanymo jį įkurti 1812 m. istoriją. Tiesa, istorikė klausiamai, kaip ir pats Poška, vadina jį altana. „Altana tuo laiku daugelyje kraštų buvo populiarūs sodų, parkų statiniai, skirti

poilsui, meditacijai, romantiškiems susitikimams. Altana nuo muziejaus skyrėsi tuo, jog neturėjo susakralintų daiktų, relikvijų“ (p. 50). Pats Poška savo rašytame lietuvių kalbos žodyne nevartojo žodžio muziejus, o vietoj jo – kabinetas. Garsus užrašas „Vaistinė proto“, paimtas iš Poškos kaimyno erudito Leono Uvainio bibliotekos pavadinimo, apeliavo į lankytojus ir ragino juos šviestis, tarnauti kraštui. Vilniaus „šubravcai“ (nenaudėliai) savo satyrose išjuokė Pošką ir Baublį, ir tai, mano manymu, buvo vėluojanti švietėjiška racionalizmo reakcija į užgimstančią romantinę praeities kolekcionavimo tradiciją. Tiesa, vėliau Vilniaus senienų muziejaus steigėjas grafas Eustachijus Tiškevičius pavadino Pošką „pirmuoju asmeniu, pažadinusį domėjimąsi krašto istorija ir įkūrusį pirmąją istorijos tipo muziejų Lietuvoje“ (p. 56). Apskritai romantizmas kokybiškai pakeitė ankstesnes kolekcionavimo ir eksponavimo nuostatas. Žlugus Lenkijos–Lietuvos valstybei, krašto šviesuoliai suformulavo nuostatą, kurią glaustai būtų galima apibūdinti taip: kol gyvuos tautos kultūra, tauta nežus. Istorinių paminklų kaupimas, kolekcionavimo aistra, kurią net galima pavadinti patriotiška, dėmesys liaudies papročiams ir buičiai tapo visuomeniniu sąjūdžiu. Daugelis Vilniaus universiteto profesorių ką nors kolekcionavo: Joachimas Lelevelis – senovines monetas, Ignas Onacevičius – senovinius žemėlapius, Ignas Danilavičius – teisės dokumentus. Kolekcijų eksponatai tapo buvusios valstybės patriotizmo simboliais, kurių buvimas liudijo, kad valstybė bet kada gali būti atkurta. Tai suprato Rusijos administracija. 1855–1863 m. veikęs VSM muziejus atspindėjo bandymus atsiremti į krašto istorinę tradiciją. Dar 1835 m. Tiškevičius siūlė valdžiai steigti Krašto istorijos muziejų Vilniuje. Politinis laviravimas, scienstinio muziejaus pobūdžio akcentavimas,

sutikimas rusų kalba daryti muziejaus eksponatų apskaitą turėjo sumažinti Rusijos valdžios įtarumą dėl tokios institucijos veiklos. 1851 m. naujas grafo planas numatė įsteigti muziejų laikantis imperijos įstatymų. Šalia jo turėjo veikti ir Laikinoji archeologinė komisija. Krašto šviesuoliai netolimoje perspektyvoje tikėjosi atkurti Vilniaus universitetą. 1855 m. balandžio 29 d. imperatoriaus Aleksandro II įsaku buvo patvirtinti muziejaus bendrieji įstatai. Adomas Honorijus Kirkoras taip aprašo visuomenėje kilusį entuziazmą; „Paprastai visa, kas gražu, vertinga ir atmintina, sulaukia dorų piliečių atgarsio ir supratimo, taip ir ši syki, vos tik žinia apie didžiojo monarcho malonę žaibo greičiu apskriejo visą kraštą, buvo tūkstančių palaiminta ir atvėrė širdis mūsų garbingų piliečių, mokslininkų ir literatų, kurie karštai panoro pagelbėti tauriam mūsų praeities paminklų šventovės steigėjui“ (Kirkoras Adomas Honoris. 1991. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Vilnius: Mintis, p. 245). Žinoma, valdžia „žaidė“ savo politinius žaidimus. 1854 m. spalį rašytoje slaptoje ataskaitoje švietimo ministrui nubrėžta tokios politikos esmė: „Visiškai įvykdydami aukščiausią imperatoriaus norą dėl senienų priėmimo į muziejų, mes galėtume, reikiamai jas atrinkus, ne tik sudaryti retenybės rinkinį ir jį aprašyti sutinkamai su šiandienine Vakarų krašto politine padėtimi, bet netgi tam tikru būdu pašalinti iš visuomenės apyvartos tokius daiktus, kurie, būdami privačiose rankose, gali pasitarnauti klaidingam krašto padėties aiškinimui“ (Aleksandravičius Egidijus. 1989. *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais*. Vilnius: Mokslas, p. 38). 1858 m. išleistas Vilniaus Laikinosios Archeologinės Komisijos atsakingojo sekretoriaus Mykolo Krupavičiaus parengtas Lietuvos ir prie jos prijungtų valdų valstybinių aktų rinkinys (1387–1710), o vėliau Tiškevičiaus rūpesčiu išleistas buvu-

sio Vilniaus universiteto profesoriaus Danilavičiaus Diplomatinių aktų lobynas prieštaravo oficialiajai valdžios nuostatai, kad Šiaurės Vakarų kraštas – neatskiriama stačiakiškosios rusiškos civilizacijos dalis, nes didžioji dalis publikuotų dokumentų šiuose leidiniuose buvo išspausdinti lotynų ir lenkų kalbomis. Beveik praradusi visas viltis pritraukti Lietuvos bajorus į savo pusę, valdžia dar prieš 1863 m. sukilimą siekė „istoriškai pagrindžiant“ atskirti krašto luomus. „Lietuva siaurąja prasme pagal ten gyvenančią tautą (*narod*) sudaro atskirą kraštą tiek nuo Rusijos, tiek nuo Lenkijos. Istorijos žinovas gali pastebėti, kad jos kaimynai nenutraukė kovos, ir kas laimės, tas darys įtaką lietuvių tautai“ (*Vestnik Jugo-Zapadnoj i Zapadnoj Rossii* 1. 1862. Kijevas).

Nuslopinus 1863 m. sukilimą, muziejaus rinkiniai buvo išdraskyti, pergrupuoti arba išvežti. Lietuvoje likę bajorai stengėsi persiųsti savo kolekcijas į Krokuvą, Lvovą, Varšuvą. Vyko, anot menotyrininkės Jolitos Mulevičiūtės, „Vilniaus periferizacijos procesas“, kai buvusi LDK sostinė, XIX a. pradžioje garsėjusi Vilniaus universitetu, virto pilku imperiniu gubernijos miestu. Tiesa, kaip pažymi N. Keršytė, veikė reorganizuotas rusiškas Vilniaus senienų muziejus, o 1893 m. Antanas Štinas atidarė savo privatų muziejų, grafas Ipolitas Korvinas–Milevskis įsteigė Vilniuje meno galeriją. Pašušvio dvare Antanas Zatorskis įkūrė Žemaičių kultūros muziejų. 1905–1907 m. revoliucija Rusijoje sudarė palankias sąlygas demokratinti krašto gyvenimą, steigti naujas kultūrinės institucijas. Pirmieji sujudo lenkai ir įsteigė „Moklo mylėtojų draugiją“, kuri sparčiai ėmėsi plėtoti muziejų tinklą. Knygos autorė pažymi, kad prie tokios sėkmingos veiklos daug prisidėjo krašto dvarininkai, noriai finansiškai ir sukauptomis kultūros vertybėmis rėmę draugiją. Lietuviai, 1907 m.

įkūrę Lietuvių mokslo ir Lietuvių dailės draugijas, puoselėjo Tautos muziejaus viziją. Tyrinėtoja pateikia įvairius siūlomus projektus, kurie buvo grindžiami Jono Basanavičiaus suformuota etnokultūrine tradicija. Daugiausia draugijose buvo sukaupta etnografinių ir archeologinių eksponatų. Susikūrus Lietuvos valstybei, jau 1919 m. pradėjo veikti Valstybinė archeologijos komisija, kuri padėjo pagrindus 1922 m. rugsėjo 11 d. Kaune atidarytam Valstybės muziejui. Anot Pauliaus Galaunės, vertingiausios muziejaus kolekcijos buvo garsiosios Slucko juostos ir japonų statulėlės natsukiai. Atkreiptinas dėmesys, kad muziejaus steigėjai neturėjo bendros tolesnės muziejaus plėtros koncepcijos ir vizijos. Savo vietą „po saule“ norėjo surasti tiek M. K. Čiurlionio galerija, tiek Centrinis meno ir kultūros bei Karo muziejai. Specialistų trūkumą, muziejininkystės tradicijos stoką atpirko begalinis entuziazmas. Autorė pažymi kultūros įstaigų kūrimosi inertiškumą, įstatymų stygių, tačiau nepaiškina šito priežasčių. Istorikas Dangiras Mačiulis savo įdomioje monografijoje apie kultūros politiką prieškarinio Lietuvoje nurodo tas aplinkybes. Bene viena iš svarbiausių kliūčių buvo surasti kultūros vertybių atrankos kriterijų, tai yra apibrėžti, ką reikia inventorizuoti ir ką saugoti. Mstislavo Dobužinskio suformuluotas „istorinio nešališkumo dėsnis“ apibrėžė, kad norint išsaugoti kultūrinį palikimą, pakaks saugoti „visa, kas per amžius sukurta Lietuvoje ir turi tikros meninės vertės bei yra būdinga savo laikui, turi būti saugojama, neatsižvelgiant į tai, kuriam stiliui priklauso kalbami paminklai, arba kieno rankų jie pastatyti“ (Mačiulis Dangiras. 2005. *Lietuvos valstybinė kultūros politika 1927–1940 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 130). Kaip pažymi autorius, tokia koncepcija turėjo įvertinti visą Lietuvos kultūrinį paveldą, tačiau valdžia šito

vengė dvarų kultūros pavelde pirmiausia matydama svetimą ir priešišką lietuvių tautai tradiciją. Tokia nuostata, kaip pažymi Mačiulis, „formavo selektyvų valdžios požiūrį į kultūros paveldą, kuris tapo reikalingas tik tiek, kiek galėjo padėti tradiciją pagrįsti, o tradicija nuoseklaus požiūriu į kultūros paveldą ir „istorinio bešališkumo“ nereikalavo – jai pakako etnokultūrinio ir archeologinio paveldo“ (Mačiulis 2005: 138). Politinės valdžios, ideologijos darė įtaką kultūros paveldui. Pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo iškilmingas jubiliejaus paminėjimas buvo puiki galimybė sustiprinti Antano Smetonos autoritarinį režimą. Juodojo paminklo, žyminčio Vilniaus netekimo dešimtmetį, Nežinomo kareivio kapo atsiradimas, kunigaikščio Gedimino kaip Vilniaus įkūrėjo simbolinis susilpnėjimas rodė, kad radosi nauji politiniai prioritetai. O kultūra visada buvo politikos tarnaitė. Po Vytauto Didžiojo iškilmingo paminėjimo ir prezidento Antano Smetonos jubiliejaus buvo suaktyvinta muziejų veikla. Įgyvendinant šūkį „Herojų kultas gimdo heroizmą“ ir įsteigus Kultūros reikalų departamentą, galima sakyti, muziejų plėtojimas ėmė gauti naują pagreitį.

1936 m. buvo įsteigtas Vytauto Didžiojo tautos muziejus, kurio koncepcija buvo grindžiama ano meto ideologinėmis nuostatomis: „Kiekvienas išengęs į tokių muziejų, galės pamatyti, kokia buvo Lietuva senovėje, kokius ginklus, kokius įrankius ir įnagius vartojo ir ką Lietuva dabar turi, kokiomis priemonėmis savo nepriklausomybę atgavo ir kaip išlaikė savo tautiškumą“ (p. 111). Kaip pažymi knygos autorė, muziejaus įstatai buvo parengti pagal belgo Jeano Lameerco Modernaus meno ir istorijos muziejaus organizavimo koncepciją bei remiantis istoriniu Anglijos muziejų patyrimu. Tyrinėtoja įdomiai aprašo muziejaus pastato projekto konkurso aplinkybes. Monografijos skyriuje „Kraštotyros

muzejai“ rašoma, kad 1935 m. Lietuvoje veikė 15 viešųjų kraštotyros muziejų. Trūkstant lėšų, patalpų ir pinigų, šie muziejai veikė daugiausia dėl provincijos švietuolių entuziazmo. Pavyzdžiui, Šiauliuose Peliksas Bugailiškis ne tik vadovavo kraštotyros draugijai, bet ir daug prisidėjo leidžiant solidų periodinį leidinį „Gimtasai kraštas“ (1934–1943). Kita ryški, kultūros svarbą suvokusi asmenybė – apskrities viršininkas Vladas Rozmanas, daug nuveikęs steigiant Kėdainių, Panevėžio, Biržų kraštotyros muziejus. Daug kur vietos savivaldybės dažniausiai rėmė muziejų veiklą. Kaip teigia autorė, „kraštotyros muziejai į istorijos virsmo muziejinių atvaizdą įvedė liaudies būtovės ir etnografijos apraiškas, kurioms, kaip tautos (jau ne bajorų) gyvastingumo pamatui, teikė daugiausia dėmesio“ (p. 143). Tyrinėtoja kruopščiai išvardija muziejų rinkinių ir ekspozicijų sudarymo principus ir būdus. Tai etnografiniai, archeologiniai, istoriniai bei gamtos rinkiniai ir pagal tai įsteigti atitinkami muziejaus skyriai. Nors daugelis kraštotyros muziejinių vertybių apskaitos knygų yra dingusios, monografijoje nušviesta provincijos entuziastų veikla renkanti krašto tautosaką. Kraštotyros muziejai buvo savotiškos bibliotekos ir archyvai, kur buvo kaupiama įvairių regionų etnografinė medžiaga. Darbuotojai dažnai vykdavo į kaimus rinkti būsimų muziejaus eksponatų. Pranas Genys, Telšių „Alkos“ muziejaus vadovas, surengė ekspediciją į Drobūkščių kaimą ir jos pagrindu parengė monografiją, kuri taip ir nebuvo išspausdinta. Gal vertėtų ją pagaliau išleisti?

Remiantis gausia archyvine medžiaga parašytas skyrius „Mokslo ir mokymo įstaigų muziejai“. Vytauto Didžiojo universitete veikė gamtos, zoologijos, mineralogijos, geologijos ir botanikos, anatomijos, teatro, rašliavos muziejai. Bene pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje aptariamai 1918–

1940 m. veikę muziejai Vilniuje. Stepono Batoro vardo universitete veikė gamtos, archeologijos, etnografijos muziejai, atskiri tautinių mažumų – žydų, karaimų, totorių, gudų – muziejai. Ypač pažymėtini tokių veikėjų kaip Mykolas Brensztejnus, Stanislovas Lorentzas, broliai Ivanas ir Antanas Luckiewicziai, Seraja Šapšalas, Mirza Kričinskis nuopelnai šioje srityje. Istorikė taip pat aptaria Alfonso Valeškos pastangas tęsti nuo 1933 m. veikusio Vilniaus miesto muziejaus veiklą. Apibendrinama savo tyrimus, autorė daro vieną iš išvadų: buvo įsteigti tik du meno tipo viešieji muziejai – grafo I. Korwino–Milewskio ir M. K. Čiurlionio galerija; „technikos tipo muziejaus ir skanseno įkurti

nepavyko“ (p. 195). Monografiją puošia skoningai parinktos 87 iliustracijos, išsami muziejų ir asmenvardžių rodyklė. Vis dėlto autorė galėjo kur kas plačiau pateikti monografijoje surinktą gausią archyvinę medžiagą, daugiau ją cituoti. Tyrinėtoja numato parašyti sovietmečio laikotarpio muziejų istoriją, kuri, be abejonės, prisidėtų prie gilesnės dar ne tiek nutolusio nuo mūsų Lietuvos kultūros laikotarpio ir sovietinių ideologemų analizės.

N. Keršytės monografija padėjo tvirtus pagrindus tolesniems muziejų raidos tyrimams, kartu tai bandymas parodyti muziejų istoriją bendrosios Lietuvos kultūros kontekste.

Vytautas Berenis